

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ*Глузман Неля Анатоліївна,**доктор педагогічних наук,**професор кафедри методик початкової та дошкільної освіти
РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта)*

Постановка проблеми. У сучасний період в Україні відбувається перегляд пріоритетів у системі професійної підготовки педагогів у вищій школі, що зумовлені об'єктивними чинниками – процесами реформування системи освіти, які відбуваються не тільки в Україні, але й США та країнах Західної Європи та національні соціально-педагогічні зміни, які пов'язані з уведенням нових державних освітніх стандартів, переходом на новий зміст і структуру системи підготовки спеціалістів. Тому виникає необхідність пошуку нових моделей і підходів до їх професійної підготовки. У зв'язку з цим постає проблема обґрунтування теоретико-методологічних основ системи організації професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю у вищій школі в сучасних умовах.

Метою статті є – аналіз сучасних методологічних підходів в освіті, визначення методологічної бази професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю у вищій школі та обґрунтування принципів такої підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення цілісної наукової системи організації навчання майбутніх педагогів-гуманітаріїв передбачає вибір теоретико-методологічних засад. „Методологія (від грец. *methodos* – шлях дослідження, *logos* – навчання) – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності” [7, с.315], „застосування принципів світогляду у процесі пізнання і перетворення дійсності, у духовній творчості і в практиці” [8, с.128]. Методологія дослідження ґрунтується на сукупності наукових ідей, концепцій, підходів, що відображають не тільки рівень володіння фундаментальними теоріями, принципами, а й сповідувану глобальну філософсько-світоглядну позицію.

Педагогічною ідеєю є завершена, обґрунтована думка, апробована в науково-дослідній діяльності, яка привносить новизну в навчальну або виховну діяльність. До таких ідей, які сьогодні є домінуючими у системі вищої освіти розвинених країн, можна віднести: гуманізацію та гуманітаризацію вищої освіти: визнання особистості студента такою, на яку повинні орієнтуватись організатори процесу його навчання, виховання та розвитку; неперервну освіту фахівців – випускників вищого навчального закладу, підготовка їх до подальшого самонавчання і самовдосконалення за обраним профілем.

Важливу роль в теорії та практиці вищої школи відіграють сучасні педагогічні концепції. „Концепція (від лат. *conceptio* – розуміння, система) – певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмету, явища, процесу, основна точка зору на предмет або явище, провідна ідея для їхнього систематичного висвітлення. Термін „концепція” використовується також для позначення провідного замислу, конструктивного принципу в наукових, художніх, технічних, політичних й інших видах діяльності” [6, с. 279]. Зазвичай під концепцією розуміють „систему поглядів на певне явище, спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, основна ідея будь-якої теорії” [5, с. 361], Педагогічна концепція – „система поглядів на те чи інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; провідна ідея педагогічної теорії” [3, с. 177].

У педагогіці вищої школи є кілька концепцій, які практично підтверджені світовою та вітчизняною практикою, займають провідне місце у вищій освіті в Україні і лежать в основі професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема й педагогів гуманітарного профілю: державна концепція модернізації системи освіти, державна концепція модернізації системи освіти, психологічна концепція професійної діяльності, психологічна концепція навчальної діяльності, концепція цілісності навчально-освітнього та виховного процесу навчального закладу, концепція гнучких педагогічних технологій навчання та ін.

Педагогічний процес, як складний і динамічний процес, має значну кількість різноманітних зв'язків і закономірностей, що зумовлюють його ефективність. Серед сучасних методологічних закономірностей педагогічного процесу вищої школи виділимо ті, які є найбільш характерними для визначення змісту освіти, добору методів і засобів навчання, написанні підручників і навчальних посібників [2, с. 20-22]: закономірність єдності історичного та логічного в педагогічному процесі; закономірність єдності емпіричного та теоретичного характеру пізнання в процесі вивчення об'єктів дослідження: закономірність взаємозв'язків у реальному житті, що об'єднують всі процеси, які відбуваються у вищому навчальному закладі. При цьому до основних взаємозв'язків можна віднести: органічну єдність всіх процесів, які охоплюють комплекс навчально-освітньої, наукової, виховної та професійно-педагогічної діяльності; закономірна взаємообумовленість мети, змісту, методів, засобів і форм навчання, виховання і розвитку з мотивацією, інтересом та престижністю вищої освіти студентів; взаємообумовленість процесу підготовки професіонала у педагогічній галузі та виховання любові до майбутньої професії; взаємообумовленість якості викладання професорсько-викладацького складу з психолого-педагогічною обізнаністю кожного члена педагогічного колективу ВНЗ; взаємообумовленість якості викладання з підвищенням кваліфікації кожного викладача, зокрема через аспірантуру і докторантуру.

Методологічне забезпечення наукового обґрунтування процесу підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю полягає у визначенні сукупності теоретичних знань і положень, необхідних і достатніх для обґрунтування програми, логіки, структури, вибору і реалізації системи методів і засобів навчання майбутніх фахівців.

Реалізація конкретної концепції професійної підготовки педагогів-гуманітаріїв залежить від підходу к освіті як „сукупності організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних та педагогіко-методичних впливів на студента, завдяки специфічності яких забезпечується ефективність його успішного навчання, виховання та розвитку, а в цілому – підготовка його як сучасного фахівця та громадянина” [2, с. 12].

У психолого-педагогічній науці виділяється велика різноманітність підходів до організації процесу навчання, які існують в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Єдність даних підходів становить сутність методології педагогіки. Це означає, що для створення цілісної наукової системи професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю необхідна реалізація на практиці цілої низки методологічних підходів.

Провідна ідея сучасної освіти виражена у спробі привести у відповідність професійну освіту й потреби ринку праці, пов'язати результати освіти з очікуваними результатами розвитку особистості студента. На розв'язання цих завдань спрямований компетентнісний підхід. Компетентнісний підхід – це сукупність загальних принципів визначення цілей, добору змісту освіти, організації освітнього процесу і оцінки результатів освіти. [4, с. 3]. Компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважною трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для активного набуття студентами системи компетенцій.

Упровадження компетентного підходу в освіту обумовлює необхідність перегляду змісту освіти, подолання у ньому традиційних когнітивних орієнтацій, надання йому діяльнісного характеру, насичення професійно орієнтованими ситуаціями, що відповідають сучасному рівню розвитку науки, техніки та соціального життя. У процесі навчання мають бути створені умови для формування функціональних професійних знань і вмінь, потрібних для розв'язання складних педагогічних проблем та ситуацій, для вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій, що, в свою чергу, сприяє реалізації принципу варіативності освіти та виробленню у студентів позитивної мотивації до навчання.

Системний підхід (П. К. Анохін, В. Г. Афанасьєв, Е. Г. Юдін) є одним з фундаментальних класичних підходів сучасного наукового пізнання, який передбачає дослідження явищ не ізольовано, а у взаємодії і зв'язках різних компонентів цілого, знаходження в системі цих відносин провідних тенденцій і основних закономірностей Системний підхід вимагає розгляду явищ у їхній цілісності і розвитку.

Процес становлення і розвитку у майбутніх педагогів-гуманітарів професійної компетентності в умовах кредитно-модульної системи, організації процесу навчання, слід розглядати як досить специфічну і складноструктуровану педагогічну систему, що охоплює різноманітні компоненти, елементи та їх функціональні взаємозв'язки, які вимагають обґрунтованого виявлення і теоретичного моделювання, а також віднаходження системоутворювальних чинників для педагогічного управління процесами формування та розвитку професійної компетентності. Науковий пошук таких системних якостей та системоутворювальних чинників має бути комплексним, враховувати діяльнісні та особистісні прояви професійної компетентності, звертатися до інтегративних, суб'єктивних властивостей педагогічної праці сучасного вчителя.

Синергетичний підхід є новим міждисциплінарним науковим напрямом, що ґрунтується на ідеях системності, цілісності світу та теорії самоорганізації Р. Пригожин, Г. Хакен). Принципи і положення теорії самоорганізації показують значущість і перспективність застосування синергетичних ідей при вивченні педагогічних систем, яким притаманні явні синергетичні ознаки: спільний рух, використання односпрямованих впливів, що збігаються з внутрішніми спонукуваннями та тенденціями розвитку особистості і колективу.

Фундаментальні положення синергетичного підходу відкривають якісно нові можливості для розуміння та вирішення проблем професійного розвитку фахівця, зокрема, педагога-гуманітарія. Професійний та особистісний розвиток педагога не можна вважати планомірно-поступовим, лінійним, безконфліктним процесом, він обов'язково супроводжується кризами, що зумовлюють перебудову професійної картини світу фахівця, його ціннісних орієнтацій, їх ієрархію, стимулюючи власну самопізнавальну та самовиховну активність. (Б. Г. Ананьєв, Я. О. Пономарьов, Д. І. Фельдштейн, Д. Б. Ельконін та ін.).

З позицій синергетики професійна компетентність гуманітарія виступає досить специфічною системою, самостійною структурою, відмінною від інших природних та суспільних явищ, яка функціонує на основі діади „свобода – необхідність”, що визначає механізми її самоорганізації та саморозвитку, показує особисто-виразну та особисто-відповідальну творчість (М. С. Каган). Завдяки відкритості, багаторівневості, нелінійності розвитку професійної компетентності гуманітарія їй, як системі, притаманні синергетичні властивості, а отже, процесі формування та розвитку виступає специфічною формою самодермінації, самопроєктування педагога гуманітарного профіля як професіонала, що дає йому змогу виходити на нові рівні власного професійного та особистісного саморозвитку. З позицій синергетичного підходу „навчити” студента професійній компетентності неможливо, компетентність формується і розвивається лише з ініціативи самого студента, тобто є самодетермінованим явищем. Синергетичний характер професійної компетентності педагога визначає дискретність шляхів еволюційного розвитку педагога-професіонала.

Діяльнісний підхід (О. М. Леонтьєв, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Л. С. Рубінштейн та ін.) розглядає провідні механізми формування та розвитку особистості шляхом проєктування, конструювання, організації і управління процесом людської діяльності.

Суть діяльнісного підходу полягає у залученні студентів у процесі навчання в різні види діяльності, що дозволяє не тільки засвоювати знання, уміння і навички, а й застосовувати їх у реальному житті в процесі життєдіяльності. Діяльність обумовлює формування в людини всіх психічних процесів і свідомості, а вони, у свою чергу, виявляючись регуляторами діяльності, є умовою її подальшого, вдосконалення.

Діяльнісно-орієнтована освіта має чітко виражену функціональну спрямованість: освіта за своєю функцією є соціокультурною технологією формування знань, умінь і навичок, а також узагальнених способів розумових і практичних дій, що забезпечують успішність соціальної, трудової і художньо-прикладної діяльності.

Технологічний підхід до процесу навчання полягає в діагностичному цілепокладанні і проєктуванні навчального процесу у формі сумісної діяльності викладача й студента щодо досягнення поставлених цілей.

Особистісно-орієнтована освіта спрямована, перш за все, на неперервний розвиток особистості студента. Ця парадигма освіти передбачає не тільки освіту, але й самоосвіту, не тільки розвиток, але й саморозвиток і самоактуалізацію особистості. Орієнтована на індивідуально-психологічні особливості особи, особистісно-орієнтована освіта за своєю суттю має бути варіативною, надавати студентам вільний вибір освітніх маршрутів.

Особистісно-орієнтована освіта ґрунтується на таких положеннях: надається пріоритет індивідуальності, самоцінності учня, який є суб'єктом навчального процесу; технології освіти, на всіх його ступенях співвідносяться з закономірностями становлення особистості; зміст освіти визначається рівнем розвитку сучасних соціальних, інформаційних, педагогічних технологій і конгруентно майбутній професійній діяльності; освіта має випереджальний характер, що забезпечується формуванням соціально-професійних компетенцій і розвитком екстрафункціональних якостей майбутнього педагога-гуманітарія в процесі навчально-професійній і квазіпрофесійній діяльності; дієвість навчального процесу визначається організацією навчально-просторового середовища; особистісно орієнтована освіта максимально звернена до індивідуального досвіду студента, його потреб у самоорганізації, самовизначенні і саморозвитку [1].

З цих концепцій і підходів випливають дидактичні принципи, які визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної діяльності відповідно до цілей і закономірностей навчання. У сучасній дидактиці принципи навчання спрямовують педагогічну діяльність і навчальний процес в цілому на досягнення цілей з урахуванням закономірностей навчального процесу.

Перший принцип, що випливає з системного підходу, – принцип цілісності, який полягає в тому, що процес професійної підготовки педагога повинен володіти єдністю, взаємозв'язністю, організованістю і завершеністю усіх компонентів, що входять до його складу. Принцип цілісності передбачає також формування у студентів цілісності картини світу, що забезпечується взаємозалежністю й взаємозумовленістю суміжних предметів, інтегрованістю навчальних курсів. Практичне втілення принципу відбувається за рахунок міжпредметної інтеграції, інтеграції теоретичного та виробничого навчання, соціокультурної Інтеграції.

Другий принцип, який впливає з компетентнісного та системного підходів, – принцип відповідності, який полягає в тому, що зміст освіти повинен відповідати рівню наукових досягнень відповідної галузі знань, задовольняти вимоги ринку праці і не тільки результати освіти повинні бути сформульовані у вигляді компетенцій, але й зміст, методи, форми і засоби навчання були орієнтовані на їх досягнення в навчальному процесі і повинні відповідати цілям професійної підготовки педагогів гуманітарного профілю.

Принцип спрямованості на результат передбачає розгляд результату освіти з погляду його затребуваності суспільством, забезпечення спроможності випускника ВНЗ відповідати запитам ринку праці, мати потенціал для практичного розв'язання професійних та життєвих проблем. Успішність життєдіяльності особистості значною мірою залежить від здатності працювати самостійно, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу; від готовності помічати проблеми і уміння знаходити шляхи їх розв'язання, уміння аналізувати нові ситуації, застосовуючи для цього знання; здатності співпрацювати з іншими; здатності застосовувати нові знання; уміння приймати рішення. Саме на формуванні цих якостей майбутніх фахівців має бути зосереджена увага в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Синергетичний підхід до освіти передбачає виконання принципів відкритості та самоорганізації. Принцип відкритості полягає в тому що система складається з підсистем, між якими відбувається обмін інформацією; система ж є підсистемою більш високого порядку і також обмінюється інформацією з іншими підсистемами. Принцип самоорганізації полягає в забезпеченні у процесі навчання переходу від управління до самоуправління, від розвитку до саморозвитку особистості. Практичне втілення цього принципу передбачає перетворення процесу навчання з позиції «той, хто навчає, попереду того, хто навчається» на «той, хто навчається, поруч з тим, хто навчає» (викладач незримо керує самостійним рухом студента від незнання до знання, що призводить до самоорганізації його навчальної діяльності). У такому випадку зникають проблеми дисципліни та мотивації навчання, адже студенти усвідомлюють, що знання, вміння, навички та досвід діяльності – їх найважливіший капітал у сучасних соціально-економічних умовах.

З технологічного підходу впливає принцип технологічності навчання. Його суть полягає в тому, щоб спроектувати навчальний процес у вигляді послідовності процедур, спрямованих на досягнення діагностично поставлених цілей. Принцип діяльнісного підходу до навчання полягає в тому, що набуття студентом професійної компетентності можливе лише в процесі навчально-пізнавальної діяльності, яка відповідає зоні його найближчого розвитку. У поєднанні з першим принципом він передбачає діяльнісний характер усіх компонентів методичної системи професійної освіти, а в поєднанні з другим принципом – посилення практичної спрямованості навчання, що особливо важливо для професійної діяльності.

З особистісно-орієнтованого підходу до навчання впливає принцип гуманізації та гуманітаризації навчання, який акцентує на пріоритеті людських цінностей і полягає у формуванні в студентів системи відношень і ставлень у процесі професійної діяльності: до самого себе (професійно-естетичне виховання); до інших людей, суспільства (професійно-етичне виховання); до учнів (професійно-педагогічне виховання), до природи (професійно-екологічне виховання); до держави (професійно-праве виховання). Гуманітарний зміст орієнтований на потреби суспільства щодо виховання громадянина, патріота України, який шанує її історію, національну культуру, мову. Водночас він має вектор спрямованості на особистість молодої людини, її розумовий розвиток, сформовану систему цінностей.

Особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи передбачають принцип особистісної спрямованості навчання, який базується на ставленні до студента як до суб'єкта, ціннісному сприйнятті кожної особистості, повазі до її самобутності. Реалізація цього принципу передбачає підтримку студента, формування у нього механізмів саморозвитку, самозахисту, самовиховання, які необхідні для життя людини. За цих умов завдання освіти полягає у підтримці та розвитку природних задатків студента, збереженні та зміцненні його здоров'я, становленні його самобутності, формування здатності до соціальної та творчої самореалізації. Провідними принципами особистісно зорієнтованої освіти є реалістичність, природовідповідність, соціалізація навчання, які дозволяють вибудувати навчальний процес навколо реальних об'єктів і подій навколишнього світу, з опорою на особистісний досвід та індивідуальні особливості студентів. Це передбачає формування здатності студента до саморозвитку та самореалізації, забезпечення його права на проектування індивідуальної освітньої траєкторії.

Висновки. Отже, кожний з представлених підходів розкриває хоч і сутнісні, але все-таки однобічні характеристики явищ. Дослідження ж настільки складного багатофункціонального поліструктурного об'єкта, яким є професійна підготовка майбутнього педагога гуманітарного профілю, не може обмежуватися якимось одним уявленням про нього. Тільки комплексне поєднання та використання положень, проаналізованих концептуальних підходів створює передумови для глибокого розуміння і осягнення сумності професійної підготовки педагога-гуманітарія й ефективного моделювання його змісту та науково-методичних засад формування у студентів вищого навчального закладу гуманітарного профілю професійної компетентності як стратегічного напрямку їх підготовки. Крім того, на наш погляд, слід також враховувати не тільки виявлений зміст цих підходів, а й динамічну спрямованість їх розвитку, що визначає переходи від поелементної, атомістичної орієнтації – до цілісної, системно-структурної, від вузько діяльнісної, технократичної – до антропоцентричної, гуманістичної, від жорстко-нормативної, стандартизованої – до індивідуально-творчої, суб'єктної.

Перспективи подальшого дослідження. Потреба у технологічній моделі реалізації означених підходів щодо професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю в умовах Європейської кредитно-трансферної системи організації навчання.

Резюме. У статті висвітлено основні ідеї, концепції, підходи та принципи професійної підготовки майбутніх педагогів гуманітарного профілю у вищій школі. Розкрито сутність педагогічного процесу, який має складну та динамічну структуру та значну кількість різноманітних зв'язків і закономірностей, що зумовлюють його ефективність.

Ключові слова. Компетентність, підходи, принципи, концепції, професійна підготовка.

Резюме. В статье освещены основные идеи, концепции, подходы и принципы профессиональной подготовки будущих специалистов гуманитарного профиля в высшей школе. Раскрыта сущность педагогического процесса, который имеет сложную и динамическую структуру, а также большое количество разнообразных связей и закономерностей, которые определяют его эффективность. **Ключевые слова.** Компетентность, подходы, принципы, концепции, профессиональная подготовка.

Summary. Basic ideas, conceptions, approaches and principles of professional preparation of future specialists of humanitarian type at higher school, are lighted up in the article. The essence of the educational process, which has a complex and dynamic structure, as well as a wide variety of relationships and patterns that determine its effectiveness. **Keywords.** Competence, approaches, principles, concepts, training.

Література

1. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-

на-Дону: Изд-во РГПУ, 2000. – 352 с.

2. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні: навчальний посібник / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К.: ІНТЕЛ, 1995. – 168 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С. 3–7.
5. Словник іншомовних слів. – К.: Видавництво УРЕ. – 1975. – С. 361.
6. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
7. Філософська енциклопедія. – К., 1985. – Т. 3. – 420 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.; НАН України. Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

Подано до редакції 13.05.2012